

TOPOS OF THE AMERICAN IN THE NOVELS BY O.HENRY

The article conceptualizes the South West American topos and determines the impact the frontier realias caused on shaping the American character. The cowboy novels by O.Henry serve as the source for analysis.

Key words: *topos, frontier, the American image of the world, Western brotherhood, code of honour, Western, the concept of struggle.*

УДК 811.133.1'42

Горбань Р.І., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФРАНЦУЗЬКА ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНА ТЕОРІЯ ТА ЇЇ РАДЯНСЬКА Й ПОСТРАДЯНСЬКА РЕЦЕПЦІЯ

У статті досліджується генеза французького варіанту інтертекстуальної теорії та її рецепція у радянській та пострадянській філологічній традиції. Окреслюються перспективи дослідження інтертекстуальності художнього тексту.

Ключові слова: *інтертекст, інтертекстуальність, семіосфера, метатрон, культурний концепт.*

Постановка проблеми. З огляду на розмаїття сучасних концепцій інтертекстуальності, *актуальність* розвідки визначається необхідністю їхньої кореляції. Саме аналіз трансформації французької інтертекстуальної теорії у радянській та українській філологічній науці становить *мету* статті. *Об'єктом* розвідки є концепції інтертексту у радянській, українській і франкомовній філології. *Предметом* – теоретичні праці її представників. Основні *завдання* статті: окреслити генезу, основні концепції інтертекстуальності та їхню рецепцію у різних національних традиціях, виявлення спільного та відмінного та їхній синтез у плані аналізу інтертекстуальності художнього тексту. *Наукова новизна* статті полягає в авторській інтерпретації проблеми генези інтертекстуальної теорії у франкомовній філологічній науці та висвітлення її рецепції у радянській та українській традиції з акцентом на проблемі функціонування в художньому тексті. Дискурс інтертекстуального підходу сформувався завдяки працям французьких теоретиків ХХ ст. (Ю. Крістева, Р. Барт, Ж. Дерріда, Ж. Женетт, М. Фуко та ін.), і згодом, у рецепції подаль-

ших дослідників (І. Арнольд, Н. Фатеева, Н. Кузьміна та ін.), набув розвитку.

Виклад основного матеріалу. У 50-х роках минулого століття текст сприймався як «певна з функціонально-смыслового погляду упорядкована група речень або їх аналогів, які являють собою завершену смыслову єдність» [Чистяк 2011, 166]. Початок вивченню явища інтертекстуальності поклав радянський вчений М. Бахтін, який пропагував теорію про «діалогічність» художнього тексту. Він стверджував, що зрозуміти текст можна лише в порівнянні та співвідношенні його з іншими текстами, що «текст живе, лише доторкаючись до іншого тексту (контексту)» [Бахтин 1979, 364].

Це судження отримало розвиток у працях Ю. Крістєвої, французького культуролога болгарського походження, яка у 1967 році у статті «Михаїл Бахтін: слово, діалог, роман» ввела термін інтертекстуальність та надала йому наступного визначення: «Ми назвемо інтертекстуальністю ту текстуальну інтеракцію, яка відбувається всередині окремого тексту. Для суб'єкта, що пізнає інтертекстуальність – це ознака того способу, яким текст прочитує історію та вписується у неї» [Kristeva 1974, 443]. Ю. Крістєва ввела термін «інтертекстуальність» для того, щоб синтезувати структурну семіотику Фердінанда де Соссюра з діалогізмом М. Бахтіна. Для Ю. Крістєвої смисл – індикатор надмовного несвідомого (хора – «викиди енергії, які орієнтують тіло до лона матері), генерованого прагненням смерті й деструкції); мовець «децентрує трансцендентальне его, розриваючи його і розриваючи в ньому синтаксичне і категоріальне вчування, яке є лише відправним пунктом безперестанного зв'язку з іншим, і цей зв'язок підпадає під прагнення смерті і його весь час повторюваного продукування у смислі» [Kristeva 1974, 30]. Ключові поняття концепції інтертексту в Ю. Крістєвої – гено-текст («всі семіотичні процеси [...], розриви, означені в суспільстві та на тілі людському») та фено-текст («структура, здатна породжувати смисл»). Фено-текст є ієрархічно організований, структурований семіотичний продукт, який має досить стійкий зміст. Фено-тексти — це реально існуючі фрази природної мови, призначені для прямого впливу на партнера по комунікації. Гено-текст — це суверенне царство «різності», де немає центру і периферії, це неструктурована смыслова множинність, яка набуває структурної впорядкованості лише на рівні фено-тексту, своєрідний «культурний розчин», що кристалізується в фено-тексті. [Kristeva 1969, 281].

Близькими до концепції Крістєвої є погляди Р. Барта. Поняттю «фено-текст» у Р. Барта відповідає поняття «твір», а поняттю «гено-текст» — «текст»: «твір є матеріальним фрагментом, що займає певну частину книжкового простору, а текст — поле методологічних змагань», «твір постає статичною частиною «книжкового простору», що вписується у жанрову класифікацію,

має конкретне означуване та денотативне значення, зберігає зв'язок із літературною традицією й авторською інтенцією» [Барт 1989, 424]. Натомість текст виступає полем методологічних операцій, що рухається крізь низку творів поза жанрами, прирошуючи нескінченне породження означуваного власною символічною енергією, генеруючи множинність смислів унаслідок наявності в ньому тотальної анонімної цитації, рясноти «мов культури», інтер- та гіпер-текстуальності й анонімності» [Барт 1989, 423-424].

Серед інших франкомовних дослідників інтертекстуальності слід відзначити Ж. Женетта з його працею «Палімпсести. Література другого ступеню». У Ж. Женетта певною мірою знайшло відображення твердження про «кожен текст як інтертекст», тільки в іншій термінології: «А гіпертекстуальність? Вона, ясна річ, також є універсальним аспектом літературності [...] у тому сенсі всі твори є гіпертекстами» [Genette 1972, 117]. У дослідника змістом терміну «інтертекст» є такі конкретні вияви як алюзії, цитати і плагіат, а саме поняття інтертекстуальності означає один із рівнів транстекстуальності (Ж. Женетт підкреслює, що інтертекст означає у нього поняття, вочевидь, обмеженіше, ніж у Ю. Крістевої). Таким чином, саме поняття транстекстуальності у Ж. Женетта суголосне не лише бартівському поняттю «тексту», а й тому поняттю, що закріпилося за вживанням терміна «інтертекстуальність». Автор виділяє такі види транстекстуального [Genette 1972, 37-38]: 1) архітекстуальність (особливості зв'язку тексту з жанровою категорією); 2) паратекстуальність (особливості зв'язку тексту з його паратекстом – позатекстовим словом – передмовою, коментарем, посиланнями тощо); 3) метатекстуальність (прихована критична рецепція іншого тексту); 4) інтертекстуальність (явище одночасної присутності в одному тексті кількох текстів у проявах цитування, плагіату, алюзії); 5) гіпертекстуальність (явище накладання одного первісного тексту (гіпотексту) на новий текст (гіпертекст), тобто взаємодія не на рівні уривків тексту, а загального текстового масиву). Отже, для Ж. Женетта інтертекстуальність – це не першоелемент літератури, це лише один із типів взаємозв'язків, які в ній існують. Відмежовуючись від концепції Ю. Крістевої, дослідник визначає інтертекстуальність через відношення співприсутності, яка існує між двома чи кількома текстами; вона найчастіше припускає присутність одного тексту в іншому. В найбільш буквальній формі це практика цитування (з лапками, із вказівкою на джерело чи без неї); у менш явній формі – це – плагіат, нехай і не відверте, але дослівне запозичення; в ще менш експліцитній формі – алюзія.

У радянській філології концепція інтертекстуальності поглиблювалася здебільшого в двох напрямках: у руслі тартусько-московської школи (Ю.Лотман, Ю. Степанов, В. Мейзерський, Б. Гаспаров, А. Жолковський) та

лінгвостилістики та лінгвістики художнього тексту (І. Арнольд, Ю. Солодуб та ін.). Оригінальні авторські методики дослідження інтертексту запропонували Н. Кузьміна та Н. Фатєєва.

Течію Ю. Лотмана характеризує розуміння інтертексту як «діалогу з культурою». Ю. Лотман зазначає: «Культура в цілому може розглядатися як текст. Проте надзвичайно важливо підкреслити, що це – складно організований текст, що розпадається на ієрархію “текстів у текстах” і утворює складні переплетіння текстів... Уявлення про текст як про складно організований смисловий простір доповнюється посиланням на навалу різноманітних “випадкових” елементів з інших текстів. Вони вступають у непередбачувану гру з основними структурами й різко збільшують непередбачуваність подальшого розвитку» [Лотман 1981, 18]. Згодом вчений розглядав культуру як семіосферу – семіотичний простір, об’єктивно рівний культурі, необхідну передумову мовної комунікації. Пристрій, який складається з відправника, адресата й каналу інформації сам по собі не буде працювати; для цього він повинен бути зануреним у семіотичний простір. Тобто учасники комунікації повинні мати попередній семіотичний культурний досвід.

Близький до цієї концепції Ю. Степанов, який пропонує розглядати інтертекст як інфосферу, як «середовище побутування культурних концептів»: «у культурних концептах існують частини, аналогічні до мотивів в континуумі сюжетів [...] існують концепти, висхідні до загального концептуального ядра (як сюжети до міфу); існують концепти, запозичені з сусідніх, контактуючих культур; існують концепти третього виду, які мають джерело «побутового психологічного самозародження», загального в різних культурах» [Степанов 2001, 3-11]. П.Тороп розвинув лотманівське поняття «тексту в тексті», запропонував класифікацію інтертекстів. Під цим терміном дослідник розуміє «семантично насичені частини тексту, смисл і функція яких визначається принаймні подвійним описом» [Тороп 1995, 132]. Дослідник розрізняє такі типи інтертекстів як алюзія, цитата, ремінісценція, антономазія, центон, іррадіація, аплікація, кеннінг, травестія, перифраза, парафраза, адаптація, стилізація, бурлеск, буріме.

О. Жолковський вважав інтертекстуальний аналіз найбільш плідним сучасним методом дослідження, який відкриває трансформації схем мислення у літературі. Дослідник окреслив такі схеми інтертекстуального аналізу: 1) зіставлення типологічно схожих творів, жанрів, літературних течій як варіацій на загальні теми і структури; 2) виявлення міфологічного, психологічного, соціально-прагматичного підґрунтя текстів; 3) опис творчої еволюції автора як у відносинах із самим собою, так і з контекстом культури [Жолковський 1992]. Б. Гаспаров запропонував техніку «мотивного аналізу», я

якій розкривалась обумовленість мовної діяльності «безперервним потоком цитації, коли виринають прототипові образи, ситуації в жанровій і емоційній своєрідності» [Чистяк 2011, 169]. Семіотичний підхід до аналізу інтертекстів заклав підґрунтя для широкого культурологічного вивчення цього феномену, проте недоліком є те, що недостатньо сформульовано лінгвістичну складову аналізованого тексту.

Натомість представниця лінгвістичного напрямку І. Арнольд розглядала теорію інтертекстуальності з точки зору композиційної стилістики, відзначаючи, що різноманітні включення «іншого голосу» в текст мають загальну ознаку – заміну суб'єкта мови: «Автор може дати слово іншому реальному автору і процитувати його в тексті або в епіграфі» [Арнольд 1993, 352]. Дослідниця презентує своєрідну класифікацію включень за розміром, функціями, експресивністю, характеризує кодові включення, показує, як різні включення реалізуються через заголовки, епіграф і внутрішні цитації. Для розкриття поняття інтертекстуальності І. Арнольд пропонує скористатися ідеєю «оптичного поля» – простору, в якому можна споглядати предмети через лінзу: «Такою лінзою для нас виявляється цитата, тобто навмисне введення чужих слів. Те, що читач побачить крізь цю лінзу, залежить від початкового контексту, з якого цитата взята, і від того, в який вона поміщена, в якій мірі вона маркована і трансформована формально і семантично; все це пов'язане з тезаурусом реципієнта, залежить від його вміння бути читачем» [Арнольд 1993, 354]. К. Сидоренко та В. Мокієнко ввели поняття мовної одиниці – інтертекстеми – «міжрівневого реляційного сегменту змістовної структури тексту [...], введеного до міжтекстових зв'язків» [Сидоренко 2002, 317]. К. Сидоренко погоджувався із визначенням поняття «інтертекстуальність», яке подала І. Арнольд: «присутність у тексті більш чи менш маркованих слідів інших літературних текстів у вигляді цитат, алюзій, або інших вставних оповідей», і відзначала, що «інтертекстовість лінгвістична», тому й виникла потреба в створенні нового терміна «інтертекстема» [Арнольд 1999, 346].

Н. Фатеева у своїй праці «Контрапункт інтертекстуальності, чи Інтертекст в світі текстів» запропонувала розрізняти два аспекти інтертекстуальності – читацький (дослідницький) і авторський. З точки зору читача інтертекстуальність – це налаштування на більш глибоке розуміння тексту або дозвіл на нерозуміння його, з точки зору автора – це спосіб генези власного тексту чи «постулювання власного поетичного «я» через складну систему відношень опозицій, ідентифікації та маскуванія з текстами інших авторів» [Фатеева 2000, 20]. Вивчаючи проблему інтертекстуальних відношень та тропів, Н. Фатеева запропонувала термін «метатропів» (концептуальних, ситуативних, композиційних, операціональних) – глибинних функціональ-

них залежностей, що генерують зв'язки між текстами. Дослідниця запропонувала класифікацію інтертекстуальних елементів та міжтекстових зв'язків, що пов'язують їх. За словами авторки, «в основі запропонованої класифікації лежать основні класи інтертекстуальних відносин, виділені Женеттом, а принципи, запропоновані П. Торопом [...], стають точкою відліку для таких категорій, як атрибутованість – неатрибутованість запозиченого тексту чи його частини, явний чи прихований характер атрибуції, спосіб і об'єм презентації висхідного тексту в тексті-реципієнті» [Фатеева 2000, 121]. Ця типологія інтертекстових зв'язків, розроблена Н. Фатеевою, є однією з найповніших в російській філології.

Н. Кузьміна схарактеризувала інтертекст як «явище мови в її креативній функції [...] здатне нескінченно самогенеруватись за стрілою часу» внаслідок енергетичного резонансу з текстом-прецедентом, автором і читачем» [Кузьміна 1999, 30]. Дослідниця асоціювала енергетично потужні тексти з сильною концентрацією інтертекстуальної енергії, а також енергії читачів. Дослідження Н. Кузьміної уточнюють концепцію інтертексту Ю. Крістевої, розглядаючи це явище в мовному аспекті.

Українська рецепція французької інтертекстуальної теорії в інтерпретації Д. Наливайка та О. Селіванової пов'язана з інтерпретацією положень тартусько-московської школи Ю. Лотмана. Так Д. Наливайко формулює інтертекстуальність як «простір сходження всіляких дискурсів, із яких, власне, і складається культура, і в атмосферу яких незалежно від своєї волі занурений автор» [Чистяк 2011, 169]. О. Селіванова вводить поняття інтерсеміотичності як «діалогічної взаємодії модулів комунікантів тексту із семіотичним універсумом – кодом культури, науки, літератури тощо» [Селиванова 2004, 236].

Висновки та перспективи дослідження. Теорія інтертекстуальності ослаблює «спрощене розуміння мови як системи знаків і концепцію сталого лексичного значення мовних одиниць (монема у Ю. Крістевої, слово-текст у Барта, слово-монада у М. Бахтіна)» [Чистяк 2011, 169]. З погляду інтертекстуальності мовні одиниці постають рухливою конструкцією на рівні взаємодії з іншими текстами, з іншими знаковими структурами. Тобто текст постає на рівні «цілісної семіотичної форми психо-мовленнєво-мисленнєвої діяльності, концептуально і структурно організованої, діалогічно вбудованої в інтеріоризоване буття й семіотичний універсум етносу та цивілізації, що слугує прагматично направленим посередником комунікації» [Селиванова 2004, 32].

Досліджуючи генезу французької інтертекстуальної теорії, її рецепцію в радянській та пострадянській філологічній науці (в тому числі й в українській), доходимо висновку, що французька філологія розвивалася в руслі суспільно-психологічних та літературознавчих методик дослідження інтер-

тексту, за яких він [Текст] прирівнювався до Культури (Р. Барт) та Світу (Ж. Дерріда). Схоже бачення тексту спостерігаємо в послідовників тартусько-московської школи семиотики (Ю. Лотман, Ю. Степанов, В. Мейзерський, Б. Гаспаров, А. Жолковський), які означили широку культурологічну концепцію інтертексту. Представники лінгвістики та лінгвостилістики художнього тексту (І. Арнольд, М. Гаспаров) сконцентрувалися на дослідженні власне мовної реалізації інтертексту. Саме синтез цих підходів у працях Н. Фатеевої та Н. Кузьміної окреслює нову парадигму інтертекстуальних студій, перспектива якої полягає у проникненні у глибинні структури художнього тексту, а отже, буде нами використана у дослідженні інтертекстуальної взаємодії між драматичними текстами бельгійського символіста М. Метерлінка та представника бельгійського «магічного реалізму» П. Віллемса.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Арнольд И.В.* Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / Арнольд И.В. — СПб., 1999. — С. 346.
2. *Барт Р.* От произведения к тексту / Барт Р. // Избранные работы: Семиотика. Поэтика. — М.: Прогрес, 1989. — С.413-423.
3. *Бахтин М.М.* Эстетика словесного творчества / Бахтин М.М. . — М.: Искусство, 1979. — 423 С.
4. *Гаспаров М. Л.* Литературный и языковой интертекст / Гаспаров М. Л. // Известия РАН. Сер. Лит-ры и языка . — 07/2002 . — Том 61. — N4 . — С. 3-9.
5. *Кузьмина Н. А.* Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка: Монография / Кузьмина Н. А. — Екатеринбург — Омск: Изд-во Урал. ун-та, Изд-во Омск. ун-та, 1999. — 268 С.
6. *Лотман Ю. М.* Статьи по семиотике и топологии культуры / Лотман Ю.М. // Мозг - текст - культура - искусственный интеллект. — М., 1981. — Вып. 17. — С. 11-34.
7. *Лотман Ю. М.* Семиотика культуры и понятие текста / Лотман Ю.М. // Учен. зап. Тарту. гос. ун-та. — 1981. — Вып. 515 — С. 3–7.
8. *Селиванова Е. А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монография-учебное пособие / Селиванова Е.А. — К.: Брама, 2004. — 336 С.
9. *Сидоренко К.П.* Интертекстовые интерпретаторы в «Словаре крылатых выражений Пушкина» / Сидоренко К.П. // Слово. Фраза. Текст. Сборник научных статей к 60-летию М.А. Алексеенко. — М.: «Азбуковник», 2002. — С.317-330.
10. *Степанов Ю. С.* “Интертекст”, “Интернет”, “Интерсубъект” (к основам сравнительной концептологии) / Степанов Ю. С. // Изв. РАН. Сер. Лит-ры и Языка. — 2001, Т. 60. — №1. -- С. 3-11.
11. *Тороп П.* Тотальный перевод / Тороп П. — Тарту: Издательство Тартуского Университета, 1995. — 220 С.
12. *Фатеева Н. А.* Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов / Фатеева Н.А.— М.: Агар, 2000. — 282 С.
13. *Чистяк Д.О.* Трансформація французької інтертекстуальної теорії у радянській і пострадянській філологічній науці / Чистяк Д.О. // Нова філологія. — 2011. — № 44. — С.166-170.
14. *Genette, G.* Palimpsestes. La littérature au second degré / Gérard Genette. — Paris: Seuil, 1982. — 576p.
15. *Kristeva, J.* La révolution du langage poétique. L'avant-garde à la fin du XIXe siècle: Lautréamont et Mallarmé / Julia Kristeva. — Paris: Seuil, 1974 — 646 p.
16. *Kristeva, J.* Séméiotikè. Recherches pour une sémanalyse / Julia Kristeva. — Paris: Seuil, 1969. — 281 p.

Стаття надійшла до друку 17.04.2013

Горбань Р.И., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

Французская интертекстуальная теория и ее советская и постсоветская рецепция

В статье рассматривается генезис французского варианта интертекстуальной теории и его рецепция в советской и постсоветской филологической науке. Выделяются перспективы изучения интертекстуальности художественного текста.

Ключевые слова: *интертекст, интертекстуальность, семиосфера, метатроп, культурный концепт.*

Gorban R.I., stud.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

French intertextual theory and its Soviet and Post-Soviet reception

This article investigates genesis of French variant of intertextual theory in Soviet and Post-Soviet philological tradition. It describes perspectives of investigation of intertextuality in literary texts.

Key words: *intertext, intertextuality, semiosphere, metatrophe, cultural concept.*

УДК:821-1.09(620)'19'

Горват Б.Е., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ФУНКЦІЇ ФОРМАЛЬНИХ КОМПОНЕНТІВ ВІРША У ЦИКЛІ «МІСАХХАРАТІ» ФУАДА ХАДДАДА

Цикл «Місаххараті» розглядається як феномен національної культури Єгипту. Аналіз формальних компонентів вірша дозволив зробити висновки про синтетичність даного циклу і пов'язати твори з ширшим історико-культурним контекстом.

Ключові слова: *діалектна поезія Єгипту, література і ЗМІ, поезія і синтетичні мистецтва.*

У 1964 році єгипетський поет Фуад Хаддад (1928-1985) написав для радіо 30 віршів. Ці тексти були присвячені святкуванню Рамадану і їх кількість відповідала кількості днів священного для мусульман місяця. Вірші, покладені на музику і виконані композитором Сеїдом Меккаві, транслювалися в ефірі єгипетського державного радіо. Згодом, у 1967 році, а також пізніше